

Росія вважає себе в стані постійної інформаційної війни, тому Захід повинен вести системну контрборотьбу з російським підривними інформаційними технологіями

ВІЙНА ІНФОРМАЦІЇ

Рущенко І.П.,
професор Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор соціологічних наук

Зубар Н.В.,
Голова правління інформаційного центру «Майдан Моніторинг», м. Харків

Від січня 2017 року в Сенаті США відбулася низка відкритих і закритих слухань щодо доведеними фактами інформаційного втручання Російської Федерації у внутрішньополітичні справи Америки. Фактично з часів завершення Холодної війни вперше лунає глибока стурбованість американців щодо зростання російської агресії у світовому масштабі. Напади Росії на Грузію і Україну, безумовно, не залишилися поза увагою Вашингтону, але це було ще далеко

від самої Америки і нагальних американських інтересів. Задіяння російської армії в Сирії, можливо, стало несподіванкою, проте після Другої світової війни Москва неодноразово втручалася у військово-політичні події в різних регіонах світу.

Але те, що відбулося 2016 року під час виборів президента США, взагалі не має історичних аналогів, бо жодна держава ніколи не втручалася у перебіг тамтешнього виборчого процесу — свята святих американської демократії.

Американці за часів Обами не мали політичної волі рішуче стримати розповзання «путінізму», тож тепер зіткнулися із його зазіханнями на власній території. Так звана «політична війна», як різновид м'якої сили, зокрема активне втручання у виборчий процес за кордоном, неодноразово застосовувалася Росією стосовно України й інших пострадянських країн. В решті-решт московські стратеги посміливіши та вирішили перенести свої підривні технології за океан. Можливо, це є фаталь-

ною помилкою Путіна, бо американці такі речі не забувають і не вибають.

Повернемося до слухань у Конгресі. Цікаву доповідь для військового комітету Сенату підготував відомий експерт Rand-Corporation Валтцман, який обґрутує нагальну потребу у когнітивній безпеці (COGSEC). Пролунало це у контексті інформаційної війни, яку розв'язала Москва проти Заходу з використанням найновіших засобів комунікації та мережової зброй. Термін когнітивна безпека вживався, аби підкреслити загрози й ризики, які пов'язані з пізнавальною діяльністю, негативними впливами мас-медіа, перебуванням людини у віртуальній реальності, де свою чорну справу роблять і кібер-злочинці, і різні отруйні й девіантні проповідники, і пропагандистські мережі ворожих режимів. У доповіді підкреслено різницю підходів США і Росії щодо інформаційних впливів. Американці в останні роки вживали термін «інформаційні операції» виключно у контексті військових дій. Мета інформаційних операцій — психологічний вплив на противника у межах театру військових дій. Вузький підхід має сенс у тому разі, якщо є впевненість: світ в цілому знаходився у стані миру, проте час від часу потрібно вирішувати суттєві локальні конфлікти із застосуванням, наприклад,

сил спеціальних операцій. Тепер уявімо, що світ вступив у нову епоху — світової гібридної війни, і противник якісно розширює формат, зміст та спрямованість інформаційних операцій.

По-перше, інформаційні операції старанно маскуються під «об'єктивну» журналістську роботу, викривальні акції борців за глобальну справедливість, «стохастичні» інформаційні потоки у соціальних мережах.

По-друге, об'єктом операцій стають широкі народні маси і цільові групи, які «невидимий ворог» хоче деморалізувати, схилити на свій бік або використати «у сліпу».

По-третє, війна переноситься із більш звичайного напряму спотворення інформації та дискредитації персоналій у царину цінностей. Наприклад, предметом атаки стає демократія як цінність, ворожа пропаганда доволі витончено доводиться її не ефективність, шкідливість, продажність тощо. І треба віддати американським експертам належне, вони зрозуміли ці нюанси.

У доповіді, яку ми згадали, констатована принципова відмінність у підходах двох країн. Для ілюстрації розбіжностей наводиться глосарій ключових термінів інформаційної безпеки, розроблений російською Академією Генштабу. В документі висвітлюється

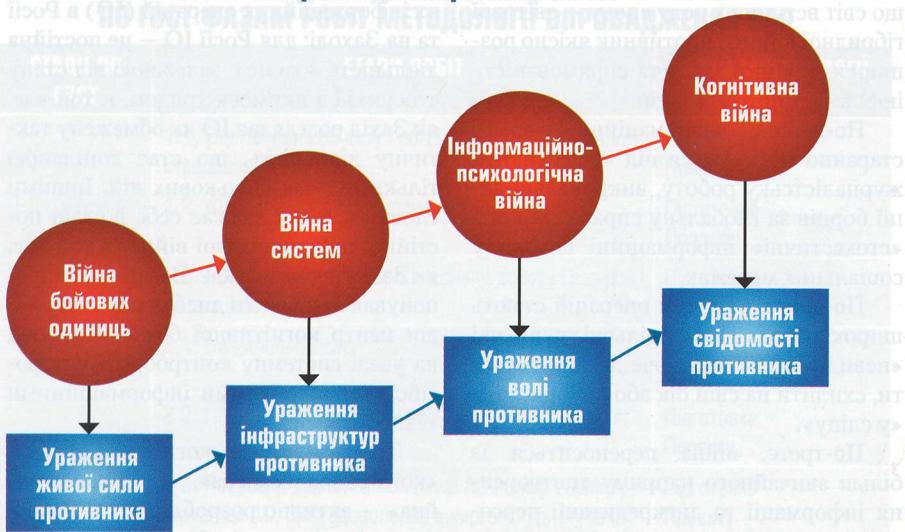
різниця в фундаментальних концепціях інформаційних операцій (ІО) в Росії та на Заході: для Росії ІО — це постійна діяльність, яка не є залежною від стану стосунків з якимось урядом, в той час, як Захід розглядає ІО як обмежену тактичну діяльність, що стає доцільною тільки під час військових дій. Іншими словами, Росія вважає себе в стані постійної інформаційної війни, в той час, як Захід так не вважає. Валтцман запропонував виправити дисбаланс, створивши центр когнітивної безпеки, маючи на увазі системну контроборотьбу з російським підривними інформаційними технологіями.

Тріада термінів «когнітивна зброя», «когнітивна безпека», «когнітивна війна» — активно розроблялася в Росії в останні десять років. На думку росіян, є ворожі світові центри, що мають намір нав'язувати їм свої уялення про світ або що є ще гірше — свавільно трактувати ідентичність й історію Росії. За російськими джерелами, термін «лінгво-когнітивна безпека» вперше був представлений і розкритий на конференції в Академії ФСБ у травні 2010 року. Він трактується як збереження ментальних ресурсів індивіда або групи у царині колективного несвідомого і на рівні раціонального усвідомлення власної ідентичності, історії, цінностей тощо. Також підкреслюється необхідність мати захищені умови й канали одержання істинного знання та реалізації його на практиці. Таким чином, когнітивна безпека в Росії розглядається, передусім, у контексті протистояння із західною цивілізацією, США. Проте росіян цікавлять не тільки оборонні мотиви, але й наступальна тематика — використання когнітивної зброй у структурі гібридної війни.

Дослідження з когнітивної безпеки зробив своїм провідним напрямом Центр розробки наукової політичної думки та ідеології. Керівник центру Степан Сулакшин вважається справжнім «гуру» в питаннях когнітивної війни, його визначення когнітивної зброї цитують зазвичай російські автори. У виступі на Загальних зборах Академії

 Інформаційні операції старанно маскуються під «об'єктивну» журналістську роботу, викривальні акції борців за глобальну справедливість, «стохастичні» інформаційні потоки у соціальних мережах

ІНФОРМАЦІЙНІ ОПЕРАЦІЇ (У ЗВИЧНОМУ СЕНСІ)

Мал. 1

військових наук, у січні 2014 року, він формулює зміст терміну наступним чином (мовою оригіналу): «Когнітивное оружие – это внедрение в интеллектуальную среду страны противника ложных научных теорий, парадигм, концепций, стратегий, влияющих на ее государственное управление в сторону ослабления оборонно-значимых национальных потенциалов». В центрі Сулакшина вважають, що когнітивна зброя є чимось більш «високим» і «потужним», ніж інформаційні операції у звичному сенсі (мал. 1), бо ураження противника здійснюється через експертні групи (мал. 2) за певною мережовою схемою, яка у тому числі включає офіційні державні інституції (мал. 3). Більш того, російські експерти схильяються до думки, що в третій світовій війні «силова» компонента буде відігравати допоміжну роль, а схватка буде точитися за уми людей. Загальне

гласло – перемога ще до первого пострілу. Перемогу отримує той, хто вдається перепрограмувати свідомість ворога, зумівши нав'язати власну світоглядну парадигму. «В рамках современной когнитивной парадигмы цель – навязать нециальному собеседнику, а целому обществу новую систему координат, в которой жертва становится легким объектом манипуляций, использования, а порой и эксплуатации». Також лунає думка, що треба переходити від оборони до наступу, що, на наш погляд, вже відбувається.

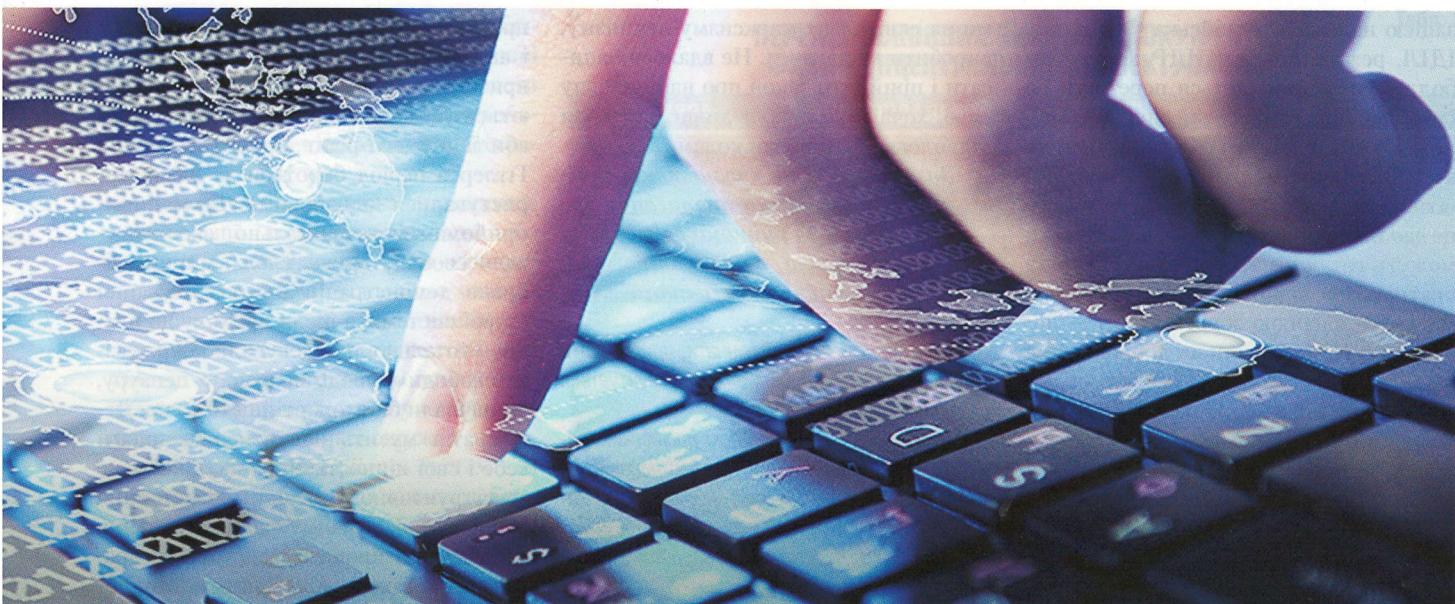
Російська філософія когнітивної безпеки має два вирізних компонента: фобія щодо Заходу і тенденція транслювати власні світоглядні сенси. Чого бояться росіяни? З текстів, які є у відкритому доступі, виходить так, що найбільшу небезпеку для Росії становлять західні цінності – права людини, лібералізм, демократія, відмова від війни як

засобу розв'язання конфліктів, тощо. Але які цінності є «суть російськими», що потрібно берегти від навали із Заходу? Тут ясної відповіді немає. Автори доволі туманно кажуть про традиції і консервативні цінності, «скрепи», згадують відому тріаду «православність – самодержавність – народність». Отже, це фактично означає захист середньовічної архаїки й імперської свідомості. До цього додається букет радянських символів і традицій, які трактуються з анти-західних і великороджавних позицій. Найбільш концентровано і агресивно право на захист свого «рідного» і «скрепного» висловлює академік С. Глазьев, який є не тільки радником Путіна і академіком РАН, але добре відомий українцям тим, що був призначений куратором сепаратистів на Півдні України під час подій весни 2014 року та відрізняється крайнім ступенем українофобії. Він підхопив ідею когнітивної війни, і з цих позицій навіть критикує комуністичне керівництво СРСР за поступливість Заходу (мовою оригіналу): «руководство СССР, включая большинство руководителей союзных республик, было поражено когнитивным оружием – навязанным западными агентами влияния ложным пониманием законо-мерностей социально-экономического развития, надуманными «общечеловеческими ценностями» и «правами человека», призрачными ориентирами рыночной демократии. В головах политических руководителей формировалось «новое мышление», отрицающее существовавший порядок во имя радикальных перемен к лучшему».

Сутність когнітивної зброї академік визначає наступним чином (мовою оригіналу): «поражение сознания национальных лидеров ложным пони-

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА (В ТРАДИЦІЙНО «МИРНИЙ ЧАС»)

Мал. 2

манием сути происходящих событий и нужными для американской агрессии смыслами». А где есть истина за Глазьевым? Вин переконуе, что разработав для страны «идеологию неоконсервативного синтеза», яка поеднует, як на нашу думку, геть не сумісні речі: релігійну традицію, соціалізм, демократію, планову ринкову економіку (?!).

Якою має бути Росія, які цінності сусідам України треба охороняти та примножувати — справа самих росіян. Якщо вони хочуть ще раз повторити соціалістичний експеримент або остаточно перетворитися на східну деспотію на чолі з імператором, то це їх суверенний вибір. Країна, звичайно, цього не витримає, і наслідки будуть катастрофічними. Те, що вони є окремою євразійською цивілізацією не означає, що на них не розповсюджуються загальні соціальні закономірності. Модерніза-

ція і рух за європейським трендом не мають альтернатив. Згадаємо шлях японців у XIX і XX ст., чия цивілізація дуже мало збігалася з європейським трендом. Вони модернізувалися, використавши усі технологічні переваги та демократичні здобутки європейців, але одночасно зберегли ідентичність. Отже, хай росіяни самі вирішують, чи йти за європейцями, чи відгородитися «когнітивною стіною». Претензії до них — в іншому. Вони мусять дотримуватися міжнародного права, не намагатися поглинати інші народи й території, не втручатися у внутрішні справи сусідів, не нав'язувати власну ідентичність тим, хто має самобутній історію та культуру, не намагатися руйнувати соціальний порядок та поширювати зони хаосу.

Проте все відбувається з точністю до навпаки: росіяни зухвало атакують західну цивілізацію, використовуючи

технології когнітивної війни. Росія винайшла формулу сучасної гібридної війни як форму інвазії з боку ядерної держави: війну не оголошувати, застосовувати комплекс «невійськових» інструментів для дестабілізації соціуму ворога, експлуатувати демократію та глобалізацію, які роблять країни-жертви відкритими для агресивного проникнення та внутрішньої дестабілізації, використовувати геть усі технологічні переваги інформаційного суспільства, аби наносити чуттєві удари та нав'язувати власний порядок денний.

Україна повноцінно відчула на власному досвіді усі аспекти цієї формулі. Але Путін дивиться на український фронт лише як на ланку у глобально-му противостоянні з США й західною

цивілізацією в цілому.

Ілюзія миру, що охопила світову спільноту після завершення Холодної війни, розвіюється. Західна цивілізація атакована. Путін у дусі гібридної війни, тобто таємно й підступно де-факто створив коаліцію країн і терористичних рухів, яких об'єднують ненависть до Західу, намагання змінити світовий порядок, зламати європейські християнські цінності. До цього доволі дивного конгломерату по факту боротьби із західною цивілі-

СХЕМА НАНЕСЕННЯ ЗБИТКУ

Мал. 3

зацію належать: Російська Федерація, ІДЛ, режим Асада, КНДР, Іран, Хезболла. Росія намагається перетягти на свій бік й інші партії, рухи, уряди, проте, не всі готові відкрито солідаризуватися з анти-західною політикою Кремля. Но-вітня «віс» є не однорідною, але саме це дає тактичну перевагу: певні суб'єкти можуть готувати терористичні акти та брати на себе відповідальність, інші розмахувати ядерною зброєю, треті — посилювати свої підрозділи чи добровольців на війну.

Москва поки що перебрала на себе основний тягар інформаційних операцій та «політичної війни» на теренах Європи та США.

Що становить зміст (контент) когнітивної зброї Росії? У часи протистояння двох світових систем головною ідеологічною зброєю Москви був марксизм-ленінізм та комуністична пропаганда. Вожді в Москві реально вірили в те, що теорія Маркса-Леніна є ефективною зброєю, бо «вона вірна». На сьогодні відповідні теми не користуються ані популяреністю, ані довірою. Комунізм — відкинутий масовою свідомістю. А чи є замінник? Незважаючи на усі потуги російських ідеологів, православного кліру, апарату ФСБ — ніякoi більш менш зрозумілої нової теорії, ідеї, ідеологеми, які б були хоч якось схожими

ми на еквівалент марксизму-ленінізму, виробити не вдалося. Не вдалося написати і прийняти закон про національну ідею, хоча таке доволі дивне завдання ставилося офіційними колами.

За відсутності «позитивної пропозиції» російська пропаганда зосередилася на руйнації світогляду європейців та американців. Задачня ставляється такого змісту:

- 1) дискредитувати, розвінчати, примененити базові цінності, на яких власне і ґрунтуються європейська цивілізація;**
- 2) посяти за термінологією російських військових експертів «хаос» (страх, непевність, сумнів) у головах пересічних людей та викликати недовіру до провідних політиків і партій, які відстоюють ідею європейської спілідарності;**
- 3) пропагувати і підтримувати радикалів, націоналістів, які ставлять на меті руйнацію об'єднаної Європи, роблять ставку на ізоляцію та націоналізм.**

Тактику росіян, на наш погляд, вже розуміють за океаном і в європейських столицях. Ігнорувати деструктивні впливи вони не збираються, хоча віданість свободі слова, забезпечення фундаментального права отримувати різноманітну інформацію, не дозволяє вдаватися до радикальних дій. Тут криється чимала проблема — спосіб

протистояння демократій тоталітарним і авторитарним системам. Вороги відкритого суспільства активно користуються усіма можливостями демократії, аби її в решті-решт знищити. Ленін і Гітлер в період боротьби за владу користувалися однаковими тактичними прийомами: максимально експлуатували свободу друку, слова, мирних зібрань, демонстрацій для розхитування старої системи, а після приходу до влади — тотально ліквідовували «буржуазні свободи», уводили сувору цензуру, знищували багатопартійність тощо. Демократія мусить навчитися захищати себе і свої цінності. Україна, дійсно, не мала ґрунтовного досвіду протистояння такій агресії, ось чому східне втручання у внутрішні процеси мало доволі драматичний сюжет. Ale гіркий досвід поразок, перебіг гібридної війни змушує вчитися на зроблених помилках та виробляти власне бачення інформаційної і когнітивної безпеки.

Від початку нульових років (за нашими спостереженнями, латентна фаза гібридної війни розпочинається не пізніше 2003 року) Росія веде когнітивну війну проти українського суспільства. Надзвадання Москви полягало в тому, аби зламати ментальний європейський тренд і розвернути масову свідомість українців до Росії. Для просування

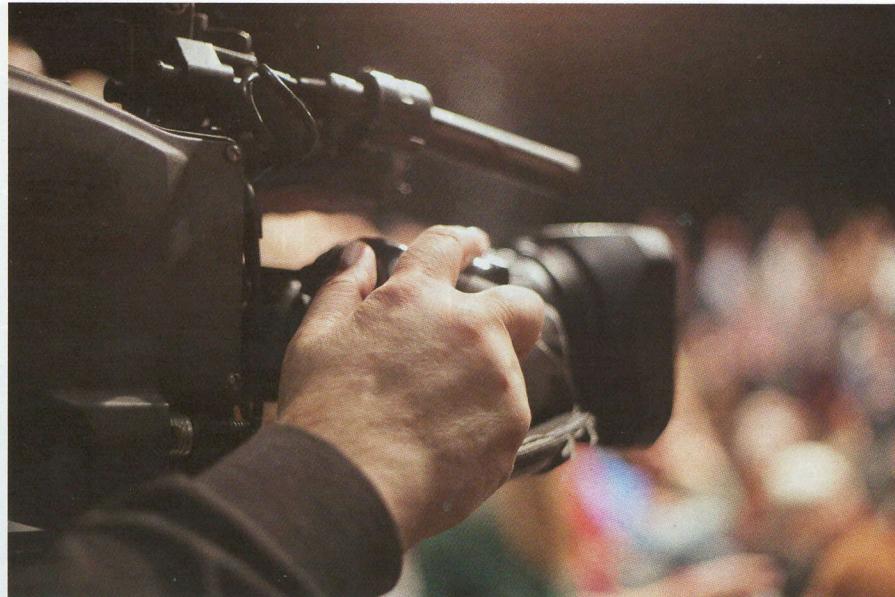
власних сенсів й ідеології використовувалася розгалужена соціальна мережа, суб'єктами якої були приходи УПЦ МП, осередки Партії регіонів, КПУ, деякі ветеранські організації й інші проросійські структури і, звичайно, підконтрольні засоби масової інформації. Транслювалися ідеї «руського міру», концепт спільної історії та традицій, Велика Перемога, яку мала символізувати імперська «георгіївська стрічка» тощо. Когнітивна зброя не любить зайного шуму та розголосу, саме в умовно мирні роки (до 2014 року) успіхи Москви на цьому фронті були найбільш ґрунтовними. Особливо за часів правління Януковича.

До символіки, ідеології, когнітивної зброї в Москві завжди ставилися по справжньому серйозно. Андрій Ілларіонов, радник Путіна у 2000-2005 рр., доводить, що фактичний початок війни з Україною припадає на 27 липня 2013 року, коли в Київ нібито з приводу святкування чергової річниці хрещення Русі прибув Путін. Отже, в липні 2013 р. на тлі розмов про спільну історію і фактичного застосування когнітивної зброї було запущено відлік днів до початку активної фази гібридної війни, яку агресор розпочне 20 лютого 2014 року.

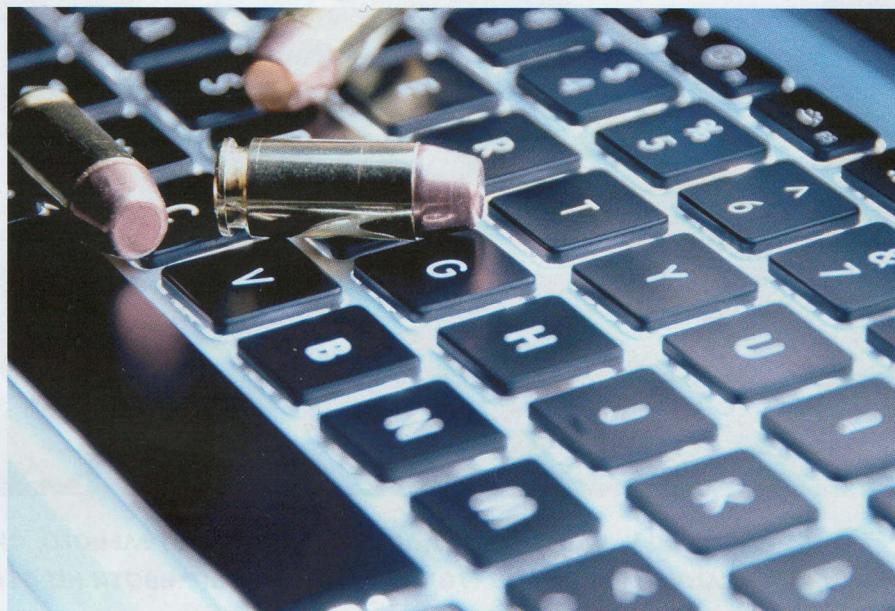
Когнітивна зброя має стратегічний характер, вона вирішує не лише поточні завдання, але й програмує майбутнє. Фактично триває війна цивілізацій, українці, які проголосили європейський вибір, перетворилися на системних ворогів офіційної Москви, що уособлює окрему, не європейську (і ворожу до Європи) цивілізацію. Боротьба передноситься у культурну площину. Саме тут пролягає передовий край фронту когнітивної безпеки. Потенційна слабкість українського суспільства, що провокує Росію на агресію — спільна мова, що широко уживається населенням в регіонах, які Росія мала об'єднати у «Новоросію».

Грузини дали достойну відповідь на цю загрозу і канал поширення ідей «руського світу». Як свідчить професор Державного університету Іллі Олег Панфілов, грузини перейшли в побуті, в офіційних справах на рідну мову. Навіть повернення в ефірний простір російських каналів нічого не змінило. Молодь взагалі їх не дивиться, хіба що незначний процент людей старшого віку.

Чому російські експерти вказують на те, що програють когнітивну війну в Україні? Бо когнітивна зброя має свої обмеження. Вона ефективна у тоталітарній системі, де немає слова правди, місця критиці та проявам моралі. Ро-

«Світ вступив у нову епоху — світової гібридної війни, і противник якісно розширює формат, зміст та спрямованість інформаційних операцій»

сійський правлячий режим перемагає у війні з власним народом, занурюючи його у морок неправди і аморальності. Вічно це продовжуватися не може. Але і пасивно чекати кінця режиму Путіна та оздоровлення ментального поля росіян нам не можна. Інтелектуальна, історична, мистецька, журналістська зброя має працювати. Попереду ще багато ідеологічних і історичних баталій. Росія намагається гррати на випередження, вона кидає великі гроші, аби «застовпiti» за собою бренд «Київська Русь», зробити княжну Ганну та великого князя Володимира «істино руськими людьми». Такі зазіхання на українську історію мають отримати відсіч.

То як ми мусимо формулювати власне розуміння когнітивної безпеки? Традиційно українські діячі дбали про те, аби зберегти етнічне ядро, мову, традиції, культуру народу. І це є правильним. Але сьогодні ми мусимо заточити нову зброю — вносити у масову свідомість європейську ідентичність. Наш ворог бойтися і першого, і другого. Можливо, «слабке місце» знаходиться саме у оболонці історико-культурної свідомості. Москва через власну агресію отримала зворотні ментальні тенденції ніж ті, на якії розраховувала. У Кремлі вже настає етап тихої паніки. Україна має поховати імперію раз і назавжди саме в руслі когнітивної війни.